

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/polskie-wojsko/66408,Polska-1-Dywizja-Pancerna-19421947.html>

Fot. z zasobu IPN

ARTYKUŁ

Polska 1. Dywizja Pancerna 1942-1947

OKRES HISTORYCZNY

(1939-1945) II wojna światowa

Autor: JULIUSZ S. TYM 28.04.2020

Pancerniacy generała Stanisława Maczka zapisałi wspaniałą kartę w historii polskiego oręża.

Polska 1. Dywizja Pancerna została sformowana w składzie Polskich Sił Zbrojnych w Wielkiej Brytanii w 1942 r. Decyzja o utworzeniu jednostki wynikała z planów rozwoju sił zbrojnych. Pierwsza próba stworzenia takiej dywizji została podjęta jeszcze we Francji w 1940 r., jednak strona francuska nie wyraziła na to zgody. Po klęsce Francji i ewakuacji polskich oddziałów na Wyspy Brytyjskie przystąpiono do formowania jednostek korzystając z brytyjskich etatów wojennych. Gospodarze od samego początku przywiązywali dużą wagę do tego, aby jednostki polskie funkcjonowały według brytyjskich standardów strukturalno-organizacyjnych, co upraszczało kwestie logistyczne, a w przypadku spodziewanych działań wojennych ułatwiało planowanie użycia tych jednostek, ponieważ miały dysponować takim samym potencjałem jak jednostki sił zbrojnych Brytyjskiej Wspólnoty Narodów (*Commonwealth*).

Poczet sztandarowy prezentuje sztandar 1. Pułku Artylerii Motorowej (?) 1. Dywizji Pancernej (przy drzewcu wstęga Orderu Virtuti Militari) Naczelnemu Wodzowi PSZ gen. broni Kazimierzowi Sosnkowskiemu, dokonującemu przeglądu wojsk jadąc w lekkim transporterze gąsienicowym *Universal Carrier* podczas wizyty w 1. Dywizji Pancernej. W pojeździe oprócz Naczelnego Wodza (w furazerce, salutuje): nierozpoznany generał brytyjski i oficer PSZ. Zapewne zima 1943/44 lub wiosna 1944 r. Fot. z zasobu IPN

Oficerowie saperów z polskiej 1. Dywizji Pancерnej przy moście pontonowym zbudowanym przez ich jednostkę przez rzekę podczas walk na froncie zachodnim we Francji, sierpień - wrzesień 1944 r. Mostem przejeżdża kolumna brytyjskich transporterów gąsienicowych *Universal Carrier*. W tle kolumna pojazdów wojskowych na drugim brzegu. Po lewej major (może dowódca 10. kompanii saperów mjr sap. Wiktor Neklaws), po prawej porucznik. Fot. z zasobu IPN

Czołg A27M Mk VIII *Cromwell IV* z 10. Pułku Strzelców Konnych 1. Dywizji Pancерnej na stanowisku w poprzek drogi za osłoną z żywopłotu (prawdopodobnie podczas walk w rejonie Falaise).

Na boku wieży niewyraźny numer
rejestracyjny ("T 188...3...").
Fot. z zasobu IPN

Początki - sformowanie i wyszkolenie

Kwestia sformowania polskiej dywizji pancernej stała się przedmiotem prac studyjnych Sztabu Naczelnego Wodza w pierwszych miesiącach 1941 r. Największym problemem stojącym na przeszkodzie realizacji tego zamysłu był brak wystarczającej liczby podoficerów i szeregowców. Krytykowany z przyczyn politycznych układ Sikorski-Majski umożliwił uzupełnienie stanów osobowych jednostek polskich w Wielkiej Brytanii. Dzięki temu latem 1941 r. prace koncepcyjne dotyczące sformowania dywizji pancernej i negocjacje w tej kwestii prowadzone z brytyjskimi władzami wojskowymi zostały zdynamizowane. W rezultacie 25 lutego 1942 r.

Naczelnny Wódz, gen. Władysław Sikorski, wydał rozkaz o utworzeniu 1. Dywizji Pancernej (1. DPanc).¹ W myśl tego rozkazu w skład dywizji miały wejść dotychczasowe jednostki i oddziały I Korpusu. Miały one sformować:

- 10. Brygada Kawalerii Pancernej – brygadę pancerną,
- 16. Brygada Czołgów – brygadę pancerną,
- 1. dywizjon rozpoznawczy I Korpusu – pułk rozpoznawczy,
- 10. Pułk Artylerii Lekkiej 10. Brygady Kawalerii Pancernej – pułk artylerii lekkiej,
- 10. szwadron przeciwpancerny 10. Brygady Kawalerii Pancernej – pułk artylerii przeciwpancernej,
- 1. dywizjon artylerii przeciwlotniczej I Korpusu oraz 10. bateria artylerii przeciwlotniczej 10. Brygady Kawalerii Pancernej – pułk artylerii przeciwlotniczej,
- batalion saperów oraz 10. kompania saperów 10. Brygady Kawalerii Pancernej – oddziały saperów dywizji,
- 10. szwadron łączności 10. Brygady Kawalerii Pancernej oraz oddziały łączności – oddziały łączności dywizji,
- służby 10. Brygady Kawalerii Pancernej i 16. Brygady Czołgów – służby dywizji.

Rozkaz Naczelnego Wodza poprzedziła jego decyzja, podjęta jeszcze w styczniu 1942 r., o wyznaczeniu na stanowisko dowódcy 1. DPanc gen. Stanisława Maczka, dotychczasowego dowódcy 10. Brygady Kawalerii Pancernej.

Pierwsza próba stworzenia takiej dywizji została podjęta jeszcze we Francji w 1940 r., jednak strona francuska nie wyraziła na to zgody. Po klęsce Francji i ewakuacji polskich

oddziałów na Wyspy Brytyjskie przystąpiono do formowania jednostek korzystając z brytyjskich etatów wojennych.

Zanim pierwsza w historii oręża polskiego dywizja pancerna zaczęła funkcjonować, trzeba było kilkunastu tygodni pracy o charakterze organizacyjnym. Dopiero 11 marca 1942 r. zostało utworzone dowództwo 1.

DPanc, a 2 maja gen. Maczek wydał swoje pierwsze wytyczne wyszkoleniowe.² Generał zaprogramował cały proces szkolenia dywizji w systemie kwartalnym, odpowiadającym porom roku. Kolejne kwartały miały odpowiadać okresom szkolenia na poszczególnych szczeblach organizacyjnych: okres letni – załoga, pluton i szwadron (kompania, bateria); jesienny – pułk (batalion); zimowy – brygada, a wiosenny – szczebel dywizji. Dywizja początkowo otrzymała brytyjski sprzęt pancerny, przede wszystkim czołgi pościgowe *Covenanter* i *Crusader*. W latach 1943–1944 została w znacznej mierze przezbrojona w sprzęt produkcji amerykańskiej – czołgi średnie *Sherman* i lekkie *Stuart*; jedynie pułk rozpoznawczy przezbrojono w brytyjskie czołgi szybkie *Cromwell*. Kierunek szkolenia dywizji wynikał z brytyjskiej doktryny taktycznego użycia wojsk pancernych. Jednostka przeszła dwuletni proces szkolenia, stając się – dzięki upartej i wytrwałej pracy – wartościowym związkiem taktycznym.³

Polską innowacją było położenie nacisku na szkolenie dowódców w zakresie organizacji współdziałania między oddziałami poszczególnych rodzajów broni i służb w ramach taktyki broni połączonych, podczas gdy brytyjskie dywizje pancerne nie szkoliły się w taki sposób.⁴ Kwestie współdziałania oddziałów pancernych, motorowych, piechoty, artylerii, saperów i łączności były obecne w tematyce szkolenia na każdym jego etapie, w każdym ćwiczeniu taktycznym.

Kolejne lata przygotowań kończyły się kilkutygodniowym szkoleniem poligonowym. Latem 1943 r. odbyło się ono w rejonie Cambridge, Newmarket, Bury St. Edmunds i Thetford. Zwieńczeniem trwającego półtora miesiąca szkolenia poligonowego było, mające charakter międzysojuszniczy, dwustronne ćwiczenie taktyczne z wojskami pod kryptonimem „Snaffle”, przeprowadzone w dniach 8–10 sierpnia 1943 r. Przeciwnikiem polskiej dywizji była kanadyjska 5. DPanc.

W połowie maja 1944 r. polska 1. DPanc została skierowana na poligon Wolds w hrabstwie York w północnej Anglii, gdzie do końca czerwca 1944 r. zrealizowała cykl ćwiczeń dowódczo-sztabowych oraz taktycznych na szczeblu brygady i dywizji. Zwieńczeniem szkolenia poligonowego było ćwiczenie „Kestrel”, przeprowadzone w dniach 21–25 czerwca 1944 r., w czasie którego polska dywizja szkoliła się razem z francuską 2. DPanc gen. Philippe’a Marie Leclerca.

Dowódca 1. Dywizji Pancernej gen. bryg. Stanisław Maczek (P) we władze wieży czołgu, prawdopodobnie w rejonie Falaise (Normandia); sierpień 1944 r. Po lewej szef sztabu dywizji mjr (od 7 września ppłk) Ludwik Stankiewicz. Fot. z zasobu IPN

Polscy czołgiści i francuskie dzieci na czołgu M4 Sherman z 1. Dywizji Pancernej podczas postoju w wyzwolonej miejscowości we Francji. Fot. z zasobu IPN

**Naczelny dowódca sił alianckich
generał Dwight Eisenhower (2L) i
dowódca polskiej 1. Dywizji
Pancernej generał brygady
Stanisław Maczek (3L)
rozmawiają z polskimi
żołnierzami podczas inspekcji na
froncie zachodnim w Holandii.
Listopad 1944 r. Fot. z zasobu
IPN**

Jak wspominałem, początkowo w składzie 1. DPanc znalazły się dwie brygady pancerne: 16. Brygada Pancerna (1., 2. i 3. Pułk Pancerny, 16. batalion dragonów, a później batalion strzelców podhalańskich) oraz 10. Brygada Kawalerii Pancernej (14. i 24. Pułk Ułanów, 10. Pułk Strzelców Konnych, 10. batalion dragonów). Jesienią 1943 r. dywizja musiała dostosować swoją strukturę do najnowszej organizacji brytyjskich dywizji pancernych, uwzględniającej doświadczenia wojenne z Afryki Północnej. Zamiast dwóch brygad pancernych pozostała tylko jedna, a miejsce drugiej zajęła brygada piechoty. Zwiększono ponadto potencjał artylerii polowej. Reorganizacja umożliwiła użycie 1. DPanc w działaniach 21. Grupy Armii. Latem 1944 r. stan etatowy dywizji wynosił 836 oficerów oraz 13 402 podoficerów i szeregowców. W skład jednostki wchodziły:

- Kwatera Główna 1. Dywizji Pancernej,
- dywizyjny pułk rozpoznawczy – 10. Pułk Strzelców Konnych (czołgi typu *Cromwell*),
- 10. Brygada Kawalerii Pancernej, złożona z 1. i 2. Pułku Pancernego, 24. Pułku Ułanów (czołgi *Sherman* i *Stuart*) oraz 10. Pułku Dragonów (transportery opancerzone *Half-Track* i *Carrier*),
- brygada piechoty – 3. Brygada Strzelców, złożona z 1. batalionu strzelców podhalańskich, 8. i 9. batalionu strzelców oraz samodzielnego szwadronu ciężkich karabinów maszynowych,
- Artyleria Dywizyjna, złożona z 1. Pułku Artylerii Motorowej (armatohaubice samobieżne), 2. Pułku Artylerii Motorowej (armatohaubice ciągnięte), 1. Pułku Artylerii Przeciwpancernej oraz 1. Pułku Artylerii Przeciwlotniczej,
- Oddziały Łączności – szwadron dowodzenia i trzy szwadrony łączności,
- Oddziały Saperów – trzy kompanie saperów i pluton mostowy,
- Oddziały Zaopatrywania – trzy kompanie zaopatrywania,
- Oddziały Techniczne – dwie kompanie warsztatowe,
- Oddziały Sanitarne – dwie kompanie sanitarne i polowa stacja opatrunkowa,
- szwadron regulacji ruchu.

Szlak bojowy

Na przełomie lipca i sierpnia 1944 r. 1. DPanc wylądowała na plażach Arromanches w Normandii, gdzie została przydzielona do 2. Korpusu 1. Armii Kanadyjskiej. Dywizja gen. Maczka była jedyną spośród pięciu dywizji pancernych 21. Grupy Armii, która w kilka dni po przetransportowaniu do Normandii wzięła udział w ciężkich walkach, prowadząc przez dwa tygodnie niemalże nieprzerwanie działania mające na celu zamknięcie drogi odwrotu jednostkom niemieckiej 5. Armii Pancernej i 7. Armii Polowej. Walki te, w polskiej historiografii określane jako bitwa pod Falaise, dotyczą ostatnich dwóch faz bitwy w Normandii, trwających od 7 do 22 sierpnia 1944 r. Pierwsza faza to operacja „Totalize”, a druga to operacja „Tractable”, która stanowiła chrzest bojowy polskiej dywizji.

Krytykowany z przyczyn politycznych układ Sikorski-Majski umożliwił uzupełnienie stanów osobowych jednostek polskich w Wielkiej Brytanii. Dzięki temu latem 1941 r. prace koncepcyjne dotyczące sformowania dywizji pancerniej i negocjacje w tej kwestii prowadzone z brytyjskimi władzami wojskowymi zostały zdynamizowane.

Niestety, 1. DPanc została użyta w sposób nieodpowiedni do warunków terenowych i ugrupowania bojowego przeciwnika. Pierwszego dnia walk oddziały pierwszorzutowe – 2. Pułk Pancerny i 24. Pułk Ułanów – poniosły bardzo poważne straty. Przeciwnikiem 1. DPanc była elitarna niemiecka 12. DPanc Waffen-SS „Hitlerjugend” o ponadprzeciętnej wartości bojowej, a teren kluczowy (*key terrain*), w oparciu o który można tworzyć punkty ciężkości działań – naturalne *Schwerpunkte* – znajdował się przez cały czas trwania operacji „Totalize” w rękach niemieckich. Dopiero opanowanie w drugim dniu operacji „Tractable”, 15 sierpnia 1944 r., przez oddziały 1. DPanc przeprawy na rzece Dives w rejonie Jort i Vendeuvre na lewym skrzydle kanadyjskiego 2. Korpusu umożliwiło zdynamizowanie działań dywizji i przejście do bardziej manewrowych form walki. Elastyczny plan działania kanadyjskiego 2. Korpusu i pozostawienie sposobu wykonania zadania bezpośrednim wykonawcom sprzyjały osiągnięciu sukcesu. Oddziały polskiej 1. DPanc 19 sierpnia zamknęły pierścień okrążenia wokół resztek niemieckiej 5. Armii Pancernej i 7. Armii Polowej, łącząc się w rejonie Chambois z oddziałami amerykańskiej 90. Dywizji Piechoty. Wówczas jednak 1. DPanc została pozbawiona swobody działania. Niemcy przeszli do kontrnatarcia. Przez trzy dni oddziały polskiej dywizji działały w okrążeniu w rejonie Chambois i Mont-Ormel.⁵

Żołnierze piechoty z polskiej 1. Dywizji Pancernej na stanowisku na dachu uszkodzonego przez artylerię budynku w Hooge Zwaluwe koło Bredy w czasie walk nad Dolnym Renem w Holandii. Na pierwszym planie żołnierz celujący z ręcznego karabinu maszynowego 7,69 mm Bren Mk I, z tyłu m.in. żołnierz strzelający z pistoletu maszynowego kal. 9 mm Sten. 1 listopada 1944 r. (?) Fot. z zasobu IPN

Polski żołnierz piechoty z 1. Dywizji Pancernej idący ulicą w wyzwolonej Bredzie, 29 października 1944 r. Żołnierz po prawej niesie dużą saperkę i zawieszony na ramieniu potrójny zasobnik na pociski do ręcznego granatnika przeciwpancernego PIAT. Po lewej grupa witających

**Polaków holenderskich cywilów
(kobiety, dzieci). Fot. z zasobu
IPN**

**Dowódca 21. Grupy Armii marsz.
polny Bernard Montgomery (P)
rozmawia z anonimowym
oficerem (major?, podpułkownik?)
sztabu podczas jednej z inspekcji
oddziałów polskiej 1. Dywizji
Pancernej (prawdopodobnie
jesienią 1944 r. w Holandii).
Pośrodku dowódca dywizji gen.
bryg. Stanisław Maczek. Fot. z
zasobu IPN**

1. Dywizja Pancerna gen. Maczka zapłaciła niezwykle wysoką cenę za swój chrzest bojowy: 446 zabitych, 1501 rannych i 150 zaginionych. Oddziały dywizji walką udokumentowały najwyższy poziom wyszkolenia, który osiągnęły w ciągu dwóch lat. Ten wysoki poziom został potwierdzony w kolejnych zmaganiach na froncie zachodnim.

Po odtworzeniu zdolności bojowej, 30 sierpnia 1944 r. dywizja przystąpiła do pościgu za cofającym się nieprzyjacielem, wyzwalając wiele miejscowości w północnej Francji, m.in. Abbeville i Saint-Omer. Z kolei 6 września przekroczyła granicę Belgii, wyzwoliła Poperinge, Ieper, Roeselare, Tielt, część Gandawy, Lokeren, Beveren-Waas i Sint-Niklaas. Osiągnięcie Tielt i kanału Gandawa-Ostenda w rejonie Aalter 8/9 września zakończyło okres pościgu. W dniach 10–21 września 1944 r. dywizja została użyta w terenie nieodpowiednim do działań broni pancernej i w sposób nieadekwatny do założeń taktyki jednostek pancernych. Oddziały 1. DPanc opanowały wówczas rejon Hulst, Axel i Terneuzen w holenderskiej Zelandii.

Zwycięstwa dywizji osiągnięte we wrześniu w Belgii i Holandii ugruntowały jej wysoką pozycję w 21. Grupie

Armii. To spowodowało, że od tej pory dywizja ze względu na swój poziom wyszkolenia i wysoką wydajność bojową była kierowana do prowadzenia działań również w terenie niesprzyjającym użyciu oddziałów pancernych – na pograniczu belgijsko-holenderskim w rejonie Baarle-Nassau, Bredy i szczególnie Moerdijk, a także na pograniczu holendersko-niemieckim i we Fryzji w Niemczech, gdzie podmokły teren w opinii gen. Maczka był znacznie trudniejszy niż obszar polskiego Polesia.⁶

1. Dywizja Pancerna wyzwoliła m.in.: w północnej Francji – Abbeville i Saint-Omer, w Belgii – Poperinge, Ieper, Roeselare, Tielt, część Gandawy, Lokeren, Beveren-Waas i Sint-Niklaas, w Holandii – rejon Baarle-Nassau, Hulst, Axel, Terneuzen, Emmen, Stadskanaal i Winschoten, zdobyła Bredę i Moerdijk. W Niemczech sforsowała Küstenkanal, opanowała Papenburg, Filsum, Hesel, Halsbek, Felde oraz Moorburg, docierając do Wilhelmshaven.

Pod koniec września 1944 r. 1. DPanc została operacyjnie podporządkowana brytyjskiemu 1. Korpusowi, w ramach którego prowadziła natarcie zmierzające do opanowania rejonu Baarle-Nassau, czego udało się dokonać 2 października. Po trzytygodniowej przerwie dywizja rozpoczęła działania, które zakończyły się 29 października zdobyciem Bredy, a 8 listopada – Moerdijk nad rzeką Hollandsch Diep.

W okresie zimowym dywizja dozorowała brzeg rzeki Mozy. Na początku kwietnia 1945 r. ponownie weszła w skład kanadyjskiego 2. Korpusu i została użyta na pograniczu holendersko-niemieckim. W północno-wschodniej Holandii wyzwoliła Emmen, Stadskanaal i Winschoten. Następnie wkroczyła do Niemiec i w trakcie ciężkich walk sforsowała Küstenkanal, opanowała Papenburg, Filsum, Hesel, Halsbek, Felde oraz Moorburg, wychodząc na podejścia do Wilhelmshaven, gdzie 5 maja 1945 r. zastała ją kapitulacja wojsk niemieckich. Następnego dnia oddziały 1. DPanc wkroczyły do niemieckiej bazy morskiej Wilhelmshaven, przyjmując kapitulację garnizonu niemieckiego.⁷

Naczelnny dowódca sił alianckich generał Dwight Eisenhower (1L) i dowódca polskiej 1. Dywizji Pancernej generał brygady Stanisław Maczek (2L) podczas inspekcji oddziałów polskich w Holandii. Listopad 1944 r. Fot. z zasobu IPN

Mieszkańcy Bredy z pamiątkową tablicą "Dziękujemy Wam Polacy" z wizerunkiem gen. Stanisława Maczka. Fot. z zasobu IPN przekazana przez SWAP

**Dowódca Korpusu Kanadyjskiego,
burmistrz miasta Breda, gen.
Stanisław Maczek na trybunie
honorowej. Fot. z zasobu IPN
przekazana przez SWAP**

Po odwilży października 1956 r. tematykę dziejów dywizji zmonopolizował Franciszek Skibiński. W latach 1956–1982 na łamach „WPH” ukazało się 8 artykułów jego autorstwa poświęconych działaniom 1. DPanc. W 1958 r. na rynek trafiło 1. wydanie jego książki *Pierwsza pancerna*, utrzymanej w specyficznym, charakterystycznym dla tego autora stylu.

Bilans walk

W czasie dziewięciomiesięcznej kampanii dywizja zadała liczne straty przeciwnikowi, biorąc do niewoli 18 744 jeńców, podczas gdy jej straty wyniosły 969 zabitych, 3320 rannych oraz 300 zaginionych.

Po zakończeniu działań wojennych 1. DPanc pozostała we Fryzji, rozpoczynając służbę okupacyjną. Dowództwo nad jednostką 23 maja 1945 r. przejął gen. Klemens Rudnicki, a gen. Maczek objął stanowisko dowódcy I Korpusu w Wielkiej Brytanii. W połowie czerwca tego samego roku polska 1. DPanc została włączona do brytyjskiego 30. Korpusu jako część Brytyjskiej Armii Renu (*British Army of the Rhine – BAOR*). Dowództwo dywizji stacjonowało w Meppen, który otrzymał polską nazwę Maczków. 1. DPanc przyjęła w podporządkowanie 1. Brygadę Spadochronową, z którą wspólnie pełniła służbę okupacyjną aż do lata 1947 r.

Pierwsza Pancerna na kartach historii

Jedną z pierwszych publikacji poświęconych 1. DPanc było opracowanie autorstwa kwatermistrza dywizji, mjr. Jana Marowskiego, który wykorzystał zbiór zdjęć dowódcy szwadronu dowodzenia 2. Pułku Pancernego, kpt. Oskara Jazdowskiego. Autor tej publikacji, która doczekała się wydania w Polsce, ukrywał się pod pseudonimem „Jamar”, który można odczytywać dwojako – Jazdowski i Marowski bądź Jan Marowski jako autor tekstu.⁸ W 1947 r. ukazał się zbiór wspomnień zatytułowany *1. Dywizja Pancerna w walce*, poświęcony walkom na szlaku bojowym od Normandii do Wilhelmshaven.⁹ Można tu jeszcze wymienić wspomnienia gen. Maczka¹⁰, prace gen. Antoniego Grudzińskiego¹¹, płk. dypl. Tadeusza Wysockiego¹² oraz wielu innych autorów próbujących zmierzyć się z tym tematem¹³. Niestety, w większości tych prac zdarzają się błędy i uproszczenia.

Dowódca II Korpusu polskiego i p.o. Naczelnego Wodza Polskich Sił Zbrojnych gen. dyw. Władysław Anders (w środku) oddaje honory pocztom sztandarowym 24. Pułku Ułanów (w głębi) i 10. Pułku Dragonów (po prawej) podczas inspekcji oddziałów 1. Dywizji Pancernej na froncie zachodnim. Obok dowódca dywizji gen. bryg. Stanisław Maczek (2L). Na pierwszym planie po prawej robiący zdjęcie nieznany z nazwiska fotograf wojskowy. Holandia, kwiecień 1945 r. Fot. z zasobu IPN

Dowódca 21. Grupy Armii marsz. polny Bernard Montgomery (2L) przypina odznaczenie dowódcy polskiej 1. Dywizji Pancernej gen. bryg. Stanisławowi Maczkowi podczas wizyty w Bredzie. Po prawej stoi najprawdopodobniej dowódca 1. Armii kanadyjskiej gen. Henry "Harry" Crerar, trzymający krzyż Orderu za Wybitną Służbę (bryt. Distinguished Service Order, D.S.O.) przyznany gen. Maczkowi. W tle flagi Wielkiej Brytanii i Polski, żołnierze Wojska Polskiego. 25 listopada 1944 r. Fot. z zasobu IPN

Atmosfera wokół Polskich Sił Zbrojnych, która powstała w kraju po II wojnie światowej, nie sprzyjała publikowaniu jakichkolwiek prac poświęconych 1. DPanc. Po odwilży października 1956 r. tematykę dziejów tej dywizji w praktyce zmonopolizował Franciszek Skibiński. W latach 1956–1982 na łamach „Wojskowego Przeglądu Historycznego” ukazało się łącznie osiem artykułów jego autorstwa poświęconych działaniom 1. DPanc.¹⁴ W 1958 r. na rynek trafiło pierwsze wydanie książki Skibińskiego *Pierwsza pancerna*, utrzymanej w specyficznym, charakterystycznym dla jej autora stylu (doczekała się sześciu wydań).¹⁵ W kolejnych latach pojawiły się jego publikacje zwarte dotyczące walk dywizji.¹⁶ W okresie PRL jeszcze tylko jeden oficer 1. DPanc opublikował swoje wspomnienia – płk dypl. Władysław Dec, który, opisując dzieje dywizji, w znacznej mierze wykorzystał wcześniejsze opracowania emigracyjne.¹⁷ W PRL nigdy nie zostały wydane wspomnienia gen. Maczka, który we wrześniu 1946 r. został pozbawiony obywatelstwa przez wasalne wobec Związku Sowieckiego władze komunistyczne.

---

¹ Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego (dalej: IPMS), Naczelne władze wojskowe, sygn. A XII 22/10, Naczelny Wódz i Minister Spraw Wojskowych, L.dz. 400/tjn./O./Og.Org./42, Sformowanie 1. Dywizji Pancernej – zarządzenia wstępne z 25 II 1942 r.

² IPMS, 1. Dywizja Pancerna, sygn. A V 1/54, 1. Dywizja Pancerna, L.dz. 102/tj. wyszk. 42, Wytoczne wyszkolenia na okres letni 1942 r. z 2 V 1942 r.

³ Szerzej na temat szkolenia dywizji: J.S. Tym, *1. Dywizja Pancerna. Organizacja i wyszkolenie*, Warszawa 2009, s. 307-527; idem, *Wojska pancerne Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie 1940-1947. Doktryna, organizacja, szkolenie i działania bojowe*, Warszawa 2012, s. 536-569.

⁴ T. Place, *Military Training in British Army 1940-1944. From Dunkirk to D-Day*, London 2000, s. 102-105, 118-120; J.S. Tym, *1. Dywizja Pancerna...*, s. 32-42.

⁵ Szerzej na temat walk dywizji w Normandii: J. Kutzner, J.S. Tym, *Polska 1. Dywizja Pancerna w Normandii*, Warszawa 2010.

⁶ S. Maczek, *Od podwoły do czołga. Wspomnienia wojenne 1918-1945*, Edinburgh 1961, s. 232-233.

⁷ Szerzej na temat walk dywizji na terenie Niemiec: J.S. Tym, *Zarys działań polskiej 1. Dywizji Pancernej w północno-wschodniej Holandii i we Fryzji w kwietniu i maju 1945 roku*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2011, nr 3, s. 129-166.

⁸ K. Jamar, *Śladami gąsienic Pierwszej Dywizji Pancernej*, Hengelo 1946, Wrocław 1948.

⁹ *1. Dywizja Pancerna w walce*, red. zbior., Brussels 1947 (reprint: Bielsko-Biała 2002).

¹⁰ S. Maczek, *Od podwoły do czołga...*

¹¹ A. Grudziński, *Zarys historii wojennej 1 Dywizji Pancernej*, „Przegląd Kawalerii i Broni Pancernej” 1964, nr 34.

¹² T.A. Wysocki, *1 Polska Dywizja Pancerna 1938-1947*, Londyn 1989.

¹³ Przykłady takich publikacji z ostatnich lat: J. Nadziejka, *Falaise 1944*, Warszawa 2003; J. Solarz, *1 Dywizja Pancerna 1939-1944*, Warszawa 2003; idem, *1 Dywizja Pancerna 1944-1947*, Warszawa 2004; E. McGilvray, *Marsz czarnych diabłów. Odyseja Dywizji Pancernej generała Maczka*, Poznań 2006; K. Śledziński, *Czarna kawaleria. Bojowy szlak pancernych Maczka*, Kraków 2011.

¹⁴ F. Skibiński, *Zarys dziejów 1 Dywizji Pancernej Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1956, nr 1; idem, *Operacja Falaise 7-21 sierpień 1944*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1957, nr 2; idem, *1 Dywizja Pancerna w walce o wyzwolenie Francji 29.7. - 6.9.1944*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1961, nr 1; idem, *Udział 1 Dywizji Pancernej w wyzwoleniu Belgii i Holandii w 1944 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1962, nr 1; idem, *Walki 1 Dywizji Pancernej w ostatnim okresie drugiej wojny światowej*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1966, nr 2; idem, *Bój pod Axel 15-20.9.1944 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1968, nr 3; idem, *Polacy w dwóch bitwach na zachodzie w 1944 r. Monte Cassino - Falaise*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1974, nr 3; idem, *Bitwa pod Falaise*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1982, nr 2.

¹⁵ Idem, *Pierwsza pancerna*, Warszawa 1958, 1960, 1966, 1968, 1970, 1979.

¹⁶ Idem, *Axel*, Warszawa 1979; idem, *Falaise*, Warszawa 1984.

¹⁷ W. Dec, *Narwik i Falaise*, Warszawa 1959, 1967.

COFNIJ SIĘ